

CIPUS IZ KONJICA

Prigodom radova na Neretvi, pedesetak metara nizvodno od Staroga mosta u Konjicu, pronađen je rimski cibus od bijeloga vapnenca, dimenzija 0,90 x 0,60 x 0,52 m. S njegove bočne strane nalazi se reljefna predstava dupina koji guta plijen. Spomenik je oštećen i trenutačno bez vidljiva natpisa. Dupini se pojavljuju vrlo rano kao simbolične (svete životinje) ili dekorativne predstave na grčkim vazama, u etrurskoj i rimskoj nadgrobnoj skulpturi. U provinciji Dalmaciji od 2. st. čest su motiv na cibusima i žarama u Duvnu, Livnu i Lici, te na nekoliko spomenika u Konjicu. U podunavskom dijelu Gornje Mezije dupini se pojavljuju na nadgrobnim stelama u uglovima iznad zabata. Predstava dupina stigla je u Dalmaciju posredstvom majstora iz sjevernoitalskih krajeva (Aquileia i Ravenna) preko Salone i Narone. Lokalni klesari vjerojatno su je rabili kao dekorativan motiv. Cibus iz Konjica okvirno se može datirati u 2. st.

Ključne riječi: cibus, dupin, Konjic.

U Konjicu su u svibnju 2006. počeli radovi na izgradnji i rekonstrukciji Staroga mosta na Neretvi iz osmanskoga razdoblja. Prigodom radova, pedesetak metara nizvodno od Staroga mosta, na lijevoj obali Neretve, gdje je bilo uporište staroga visećeg mosta, pronađen je godinu dana kasnije u sekundarnoj uporabi rimski cibus od bijeloga vapnenca, približnih dimenzija 0,90 x 0,60 x 0,52 m. Privremeno je smješten *in situ* na obližnjem odlagalištu kamena materijala, ispod Staroga mosta, nizvodno na lijevoj obali Neretve. Premda je nalaz trenutačno (u proljeće 2008.) teže dostupan, koliko se vidi na prvi pogled, veći dio sačuvan je u cijelosti. Oštećenja se zamjećuju na okomitom bočnom dijelu, koji je otučen uzdužno, uz oštećene rubove pri dnu i vrhu. Gornja, vidljiva ploha s dvostrukom profilacijom, uglačana je, ali bez natpisa. U sadašnjem trenutku teško je

reći ima li tragova natpisa na suprotnoj strani. S prednje, vidljive bočne strane, u jednostavno profiliranu polju isklesana je reljefna predstava ribe, s glavom prema postolju spomenika. Riječ je o dupinu, koji guta polipa ili kakvu drugu morsku životinju. Vjerojatno je slična predstava bila isklesana i na drugoj bočnoj strani, o čemu je sada teško nešto određeno reći. Usto, teško je očekivati da se na donjoj prednjoj strani pojavi vidljiv natpis, znajući da je spomenik stoljećima ležao u vlažnom okružju, kakva je bila sudbina više pronađenih spomenika iz područja Konjica.

Poznato je da se dupini javljaju vrlo rano u funeralnoj umjetnosti na freskama, mozaicima, grobnim spomenicima i svjetiljkama¹ Kao svete životinje, povezane sa simbolom vode i preobrazbi, igrali su ulogu psihopompa, a na grobnim žarama predstavljali su dušu koja prelazi u drugi svijet.² Povezuju se s Afroditom, Posidonom, Artemidom i Dionizijem. U kršćanstvu dupin je žrtveni simbol.³ Slične predstave dupina, doduše na stelama iznad zabata i u paru, zabilježene su i ranije u Konjicu.⁴ U recentnoj literaturi o konjičkoj kulturnoj baštini evidentirano je šest spomenika s predstavama dupina: pet na stelama i jedan na cipusu. U Lisičićima pronađene su tri stele i jedan cipus, te po jedna stela u Donjem Selu (Gradac) i Ostrošcu.⁵ Predstava dupina, slična onoj u Konjicu, javlja se na nadgrobnom spomeniku, također cipusu, koji je pronađen 2004. god. pored groblja Karaula u Duvnu.⁶ I tamo dupin, s glavom prema postolju, ima trokraki rep i stilizirane peraje, s time što je rad kvalitetnije izveden. Ipak, predstave dupina, najčešće u paru, nalaze se na poklopcima kamenih grobnih žara na dvije vode u Livnu i Duvnu.⁷ Reljefi su priprosto klesani, pa se katkad nevještu promatraču čini da gleda pticu.⁸ Prikazi dupina zabilježeni su na sepulkralnim kamenim spomenicima s područja Like u Lovincu i Komiću na grobnim žarama i na sarkofagu u Prozoru.⁹ U susjednoj provinciji Gornjoj Meziji (Moesia Superior) predstave dupina pojavljuju se na više nadgrobnih stela, posebice u podunavskim dijelovima provincije (Viminatium i Singidunum).¹⁰ Tamo

¹ PRE IV (1901), 2504-2509; KP I (1979), 1448-1449.

² CHEVALIER, GHEERBRANT 1987., 132-133.

³ WERNES 2003, 141-142.

⁴ PATSCH 1902., 320-332. (PATSCHE 1904., 250-262).

⁵ ANĐELIĆ 1975., 68-77.

⁶ DODIG 2005., 21-30.

⁷ PAŠKVALIN 1983., 169-170, T. III-IV, br. 7-13; JOVANOVIĆ 1984., 95-96.

⁸ V. Paškvalin je za jednu predstavu na žari iz Vašarovina kod Livna napisao da je lastavica, ali je u bilješci priznao da mu ta ptica nalikuje na dupina, o. c., 169, b. 14.

⁹ ŠARIĆ 1975., 28, T. II, sl. 1.

¹⁰ PILIPOVIĆ 2003., 355-359.

su dupini u paru, u uglovima frontona iznad zabata, često u kombinaciji s drugim elementima (rozetom, kantarom, vinovom lozom i dr.). Najveći dio dedikanata gornjomezijskih spomenika potječe iz romanizirana stanovništva i nosi carska gentilna imena Aurelius, Ulpius ili Valerius.¹¹

Konjičke, livanjske i duvanjske spomenike s predstavom dupina možemo veći dio smjestiti u 2. st., a manji dio u 3. st. Iz toga razdoblja upravo potječe najveći broj tamošnjih rimskih nadgrobnih spomenika.¹² Motiv nije izvorno nastao u tim krajevima, već je importiran. Postavlja se pitanje: Odakle? I. Čremošnik pripisala je veći dio funeralnih simbola keltskoj umjetnosti, što se u navedenu slučaju teško može prihvatiti.¹³ Griješi i Č. Truhelka, koji je u predstavama dupina i nedostatka formule DM te spomenike pripisao kršćanstvu.¹⁴ Nije posve utemeljena ni pretpostavka V. Paškvalina da navedeni sepulkralni spomenici imaju atribute Kibebe i Dionisa.¹⁵ Najvjerojatnije ishodište funeralnih simbola, ne samo u Dalmaciji, već i u Panoniji, G. Meziji i Daciji, jest sjeverna Italija.¹⁶ Dostatno je pogledati fundus spomenika u Muzeju u Akvileji, te spomenike iz okolice Ravene i donjega dijela rijeke Poa i tako zaključiti.¹⁷ Naime, tamo se dupini pojavljuju na piramidalnim žarama, arama i stelama.¹⁸ Klesari u Konjicu, Duvnu i Livnu primili su motiv dupina posredstvom salonitanskih radionica, gdje se on također pojavljuje na nadgrobnim spomenicima.¹⁹ N. Cambi smješta ih u prvu polovicu 2. st.²⁰ Vjerojatno je dupin naposljetku izgubio svoje simbolične attribute i postao dekorativan motiv. Kao takav susreće se i na svjetiljkama.²¹

Cipus iz Konjica, najvjerojatnije anepigrafski, dokazuje da su umjetnički impulsi iz sjevernoitalskih radionica, ali i romanizacija, stizali i do udaljenih provincijalnih narensijskih naselja.²² Spomenik bi trebalo smjestiti ga u kakav prikladan prostor i zaštititi od propadanja.

¹¹ PILIPOVIĆ, o. c., 376.

¹² BOJANOVSKI 1988., 133-135.

¹³ ČREMOŠNIK 1957., 217-235.

¹⁴ TRUHELKA 1931., 152.

¹⁵ PAŠKVALIN, o. c., 175-176.

¹⁶ Tu pretpostavku dobro je fundirala S. PILIPOVIĆ, o. c. 377.

¹⁷ MANSUELLI 41, 81-83; SCRINARI 1972., passim.

¹⁸ MANSUELLI 1967., no. 30, fig. 41; no. 68, fig. 80; no. 69, fig. 81; no. 71, fig. 84; SCRINARI 1972., stele, n. 336, are, n. 364, žare n. 392-403.

¹⁹ RINALDI TUFFI 1971., 94-95.

²⁰ CAMBI 2005., 82, sl. 117; 89, sl. 126.

²¹ VIKIĆ - BELANČIĆ 1971., s. 142, T. XX, br. 13. i 14.

²² Mnogi istraživači oko gornjega i srednjega toka rijeke Neretve smještaju ilirske Nare(n)sije, BOJANOVSKI, o. c., 133-135.

Literatura

Kratice

ANUBiH	<i>Akademija nauka i umjetnosi Bosne i Hercegovine</i> , Sarajevo.
GZM	<i>Glasnik Zemaljskoga muzeja</i> , Sarajevo
KP	<i>Der Kleine Pauly</i> , Lexikon der Antike in fünf Bänden, Band 1, dtv, München
PRE	<i>Paulys Real-Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft</i> , T. IV, J. B. Metzlerscher Verlag, Stuttgart
VAMZ	<i>Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu</i> , Zagreb
WMBH	<i>Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina</i> , Wien
ZMS	<i>Zemaljski muzej</i> , Sarajevo

ANĐELIĆ 1975., *Historijski spomenici Konjica i okoline*, Skupština opštine Konjic, Konjic.

BOJANOVSKI 1988., *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, ANUBiH, Djela, k. LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo.

CAMBI 2005., *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Književni krug, Split.

CHEVALIER, GHEERBRANT 1987., *Rječnik simbola*, Nakladni zavod MH, Zagreb.

ČREMOŠNIK 1957., *Narodna simbolika na rimskim spomenicima u našim krajevima*, GZM svz. XII, Arheologija, Sarajevo, 217-235.

DODIG 2005., *Rimski spomenici iz Tomislavgrada*, Hercegovina 19, Mostar, 21-30.

JOVANOVIĆ 1984., *Rimske nekropole na teritoriji Jugoslavije*, Univerzitet u Beogradu, Beograd.

MANSUELLI 1967., *Le stele romane del territorio ravennate e del basso Po*, Università degli studi di Bologna, Ravenna.

PILIPOVIĆ 2003., *Dolphin Representations on Stelae from Upper Moesia*, Balcanica XXXIV, Beograd, 355-377.

PAŠKVALIN 1983., *Sepulkralni spomenici rimskoga doba iz jugozapadne Bosne s atributima kulta Kibe i Dionisa*, Arheološka problematika zapadne Bosne, Zbornik, k. I, Arheološko društvo BiH, Sarajevo, 167-179.

PATSCH 1902., *Rimska mjesta u konjičkom kotaru*, GZM XIV, Sarajevo, 320-332.

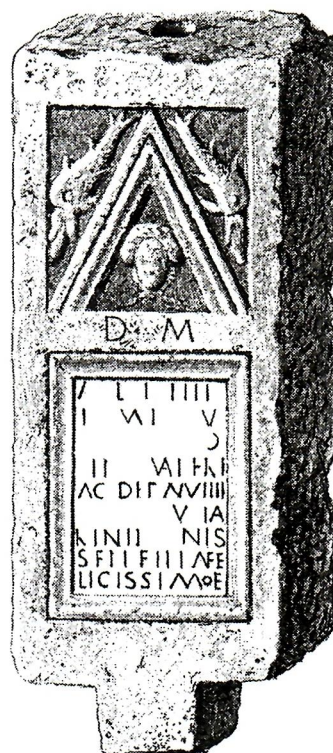
PATSCH 1904., *Die römischen Ortschaften des Bezirkes Konjica*, WMBH, VI, 250-262.

RINALDI TUFFI 1971., *Stele funerarie con ritratti di età romana nel Museo Archeologico di Spalato*. Saggio di una tipologia strutturale, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma.

VALNEA SANTA MARIA SCRINARI 1972., *Museo archeologico di Aquileia: Catalogo delle sculture Romane*, Ministero della pubblica istruzione, Roma.
 ŠARIĆ 1975., *Japodske urne u Lici*, VAMZ, Zagreb, IX, 23-32.
 TRUHELKA 1931., *Starokršćanska arheologija*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb.
 VIKIĆ - BELANČIĆ 1971., *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, I, VAMZ, V, Zagreb, 97-102.
 WERNES 2003., *The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in Art*, Continuum International Publishing Group, New York.

Sl. 1. *Cipus iz Konjica*
 (Foto R. Dodig).

Sl. 2. *Spomenik iz Lisičića, Konjic* (Patsch, 1902., sl. 16).

Sl. 3. *Duvanjski cippus*
(Dodig, 2005., sl. 1)

Sl. 4. *Piramidalna ara iz Akvileje* (Scrinari, 1972., no. 399).